

УДК 371.132

КАРДАШ І. М.

м. Миколаїв

МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається значення виховання мовленнєвої культури для формування творчих здібностей студентів – майбутніх вихователів; розглядається поняття «культура мовлення» та його основні ознаки – експресивність, образність, естетичність; пропонуються шляхи підвищення ефективності формування мовленнєвої культури вихователів дошкільних навчальних закладів

Ключові слова: мовленнєва культура, експресивність, образність, естетичність.

Постановка проблеми. У процесі побудови суспільства на гуманістичних та демократичних засадах насамперед потрібно подбати про людину, що буде жити в цьому суспільстві. Така людина повинна бути талановитою, мислячою, здатною на творчість, тобто така особистість, яку, за словами К. Ушинського, може виховати лише особистість. Саме таким вихователям ми повинні довірити своє майбутнє – наших дітей, сьогоднішніх дошкільнят. Функції та обов'язки педагога – працівника дошкільного закладу – вимагають від нього постійного самовдосконалення, високої особистісної культури, яка виявляється насамперед у культурі мовлення. Адже без цього він не зможе задовольнити різнобічні інтереси та запитання своїх вихованців і завоювати довір'я, авторитет та повагу у їхніх батьків.

Особистість вихователя, культура його поведінки і мовлення впливають на формування особистості кожної дитини. Педагогічне керівництво процесом формування культури мовлення дітей у більшій мірі залежить від культури мовлення вихователя, оскільки саме він завжди є еталоном для дітей, взірцем для наслідування. Дитина усвідомлює не тільки те, чому ми її навчаємо, на неї справляє вплив особистість педагога, манера триматися, уміння спілкуватися з дітьми, батьками. Авторитет завойовується, формується тільки в результаті цілеспрямованої, наполегливої праці вихователя над собою, над підвищенням педагогічної кваліфікації й майстерності, естетичним самовдосконаленням, розширенням теоретичних знань та світогляду. Тому професійно-педагогічні якості майбутнього вихователя не можна сформувати у відриві від виховання моральності та естетичної

спрямованості його особистості. Недоліки естетичного виховання студентів негативно відбиваються на їхньому духовному розвитку, призводять до прояву однобокості в розумінні мистецтва, природи, що й виявляється у відсутності культури мовлення.

Метою статті є визначення місця виховання культури мовлення в системі підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, з'ясування поняття «культура мовлення», шляхів вирішення основних завдань виховання такої культури, яку неможливо сформувати без знання рідної мови.

Аналіз досліджень і публікацій. Культура мовлення як окрема наукова дисципліна виокремлюється в 20-і роки ХХ ст. завдяки працям В. Чернишова, Л. Щерби, Г. Вінокура. Праці вчених були присвячені виявленню та опису частин мовної системи, що найбільш чутливіші до порушення літературної норми, методам підвищення грамотності, розповсюдження знань про мову, виховання поваги до правильного мовлення. Особливу вагу відіграли праці В. Віноградова, С. Ожегова, Д. Розенталя, Л. Успенського. В середині 80-х років ХХ ст. виходить з друку низка підручників з риторики Н. Кохтева, Ю. Рождественського тощо. В Україні цією проблемою займалися Н. Бабич, М. Ільяш, М. Пентилюк, Г. Олійник, А. Богущ, О. Аматыєва, С. Хаджирадева та ін.

Викладання курсу «Культура мовлення» у вищих закладах освіти України є актуальною проблемою, що потребує постійних творчих пошуків та постійно залишається в центрі уваги. Від того, якою мовою звернеться до дитини вихователь, чи прищепить любов до рідного слова, залежить у подальшому мовний розвиток особистості. Специфіка роботи

працівника дошкільної освіти полягає насамперед в тому, що саме слово виступає основним провідником усієї інформації, яку засвоює дитина в дошкільному віці.

Виклад основного матеріалу. Опанування рідної мови, рідного слова починається з раннього дитинства в сім'ї, серед близьких і рідних дитині людей, а вдосконалення її триває в дошкільних закладах, школі, вищих навчальних закладах, а також упродовж усього життя. Отже, рідна мова є основою навчання і виховання.

Динаміка розвитку суспільних процесів спричинює постійну мовленнєву адаптацію кожного. Адже успіх у сфері громадського, духовного і зрештою повсякденного життя значною мірою залежить від того, наскільки адекватно ми сприймаємо людей, як звертаємось до партнера, наскільки вміло починаємо розмову, як говоримо один з одним, чи знаходимо відповідно тон і стиль спілкування, чи чуємо співрозмовника, чи намагаємось зрозуміти його, як ураховуємо взаємні побажання, інтереси, настрої, які добираємо слова, щоб підтримати, переконати, застерегти, поспівчувати, виявити просту людську увагу. Без цієї здатності, цих умінь, без знання загальноприйнятих норм мовленнєвої поведінки, що лежать в основі загальної культури, неможливо досягти взаєморозуміння, налагодити співробітництво. Бездуховність, відсутність культури загальної і, зокрема, комунікативної, звужує можливості успішної реалізації особистістю власних життєвих планів і намірів, оскільки спричиняє виникнення численних конфліктів, взаємного непорозуміння, неприязні, відчуження. Тому головними завданнями мовної освіти сьогодення повинні стати виховання культури, формування інтелекту, а також розвиток повноцінних мовленнєвих здібностей дитини у процесі розв'язування нею життєвих проблем, формування вмінь розв'язувати їх засобами мови [3, с. 16].

Культура – це матеріалізований вияв духовності народу, могутній засіб його пізнання і самопізнання. Адже адекватно описати дух і культуру народу можна лише рідною для нього мовою. Отже, мова нації та її культура є взаємозалежним органічним цілим. Розвиток культури починається з розвитку мовлення. В. Гумбольдт писав, що «за станом мови мож-

на встановити стан культури». Культура кожного народу закодована в його мові. Багатство і цілісність національної культури забезпечує структурну самодостатність і досконалість мови. Високорозвинена національна мова дає змогу творити цілісну, всеохоплюючу національну культуру. Своєрідність і неповторність національної культури забезпечується специфікою й багатством національної мови. Тому розвиток рідного мовлення слід пов'язувати з ознайомленням дітей із національною культурою.

Мова й культура сформували особистість і творця культурних цінностей. Формуючи людину духовно, інтелектуально, морально й фізично, культура визначає напрям її діяльності. Від народження дитина сприймає культурні цінності (матеріальні й духовні), традиції і керується ними у повсякденному житті. Дорослий індивід збагачує культуру результатами своєї інтелектуальної та фізичної праці. Академік Л. Мацько наголошує на тому, що «особистість молодого людини формується переважно на мові, на її арсеналі та її засобах і розкривається як освічена виразна індивідуальність» [7]. Це твердження перегукується з думкою О. Потєбні, який зазначав: «Мовна індивідуальність виділяє людину як особистість і чим яскравіша ця особистість, тим повніше вона відображає мовні якості суспільства» [8, с. 29].

Отже, особливої уваги набирає виховання мовленнєвої культури усного мовлення і вихователі, які навчають малюків рідного мовлення, повинні самі не тільки бездоганно володіти літературними нормами рідної мови, а й знати, що означає поняття «культура мовлення».

Культура мовлення – це сукупність і система комунікативних якостей мовлення [5, с. 7]; загальноприйнятий мовний етикет: типові формули вітання, прощання, побажання, запрошення, які змінюються залежно від ситуації спілкування, від соціального стану, освітнього, вікового рівня тих, хто спілкується [6, с. 8].

Основними ознаками культури мовлення дослідники вважають нормативність, правильність, точність, чистоту, багатство, логічність, виразність, естетичність, доречність, образність (Н. Бабич, Б. Головін, М. Ілляш, М. Пентилюк). Розглянемо деякі з цих понять.

Естетичність мовлення – це естетична привабливість мовлення, вдале використання естетичних потенцій мови (тон, темп, звучність); наявність образних виразів, приказок, доречних фразеологічних зворотів, цитат; поєднання вербальних та невербальних (жести, міміка, рухи, поза) засобів спілкування [1, с. 36].

Виразність мовлення (експресія) – комунікативна якість культурного мовлення, особливість його структури, яка впливає не лише на свідомість, а й на емоції слухача, підтримує його увагу та інтерес.

Експресія у вихованні культури мовлення поєднується з принципом емоційності в навчанні мови, який реалізується через мотивацію, усвідомлення значущості виучуваного, емоційне ставлення до мови і людини. Успішне формування особистості потребує розвитку її емоційної сфери – небайдужості до переживань іншої людини, її почуттів, здатності до співпереживання. Надзвичайна збідненість реакції багатьох людей на дії їхніх партнерів по спілкуванню – одна з головних причин кризи людських стосунків. Додержання принципу дає змогу здійснювати мовленнєвий розвиток дитини на основі єдності душі, серця й розуму, спонукає активно сприймати науку, мобілізує увагу, пам'ять, мислення, уяву тощо [2, с. 32].

Образність мовлення – це його яскравість, метафоричність, оригінальність, наявність троп (епітети, порівняння, метафори та ін.), багатозначних слів, стилістичних фігур тощо.

У лінгвістичному аспекті образність розглядається передусім як властивість слова і як комунікативна якість мовлення. На думку Н. Гавриш, специфіка лінгвістичного дослідження полягає в тому, що образність виступає як відносно самостійна підсистема лексики, її природа визначається ступенем вираження одного предмета за допомогою іншого [4, с. 23]. У лінгвістиці розрізняють потенційну, евідентну (очевидну) та художню образність [4, с. 22–23]. Потенційна образність виявляється безпосередньо не в самому слові, а в поєднанні слів (І. Гальперин, Л. Новиков, Д. Шмельов та ін.). Учені В. Виноградов, Е. Головін, О. Єфімов та ін. вбачають в евідентній образності передусім первинну властивість слів. Художня образність визначається відповідно до уявлення про мо-

ву художнього твору як цілісну систему, кожний елемент якої є естетично значущим, образно зумовленим, мотивованим образним змістом цілого (А. Коваль, Д. Шмельов, О. Федоров та ін.).

Культура мовлення формується, розвивається і проявляється в процесі спілкування в мовленнєвій діяльності. Культурі потрібно вчити з дитинства у процесі навчальної мовленнєвої діяльності. Вирішальне значення для повноцінного розвитку дитини має своєчасне оволодіння мовою, усім багатством її виражальних і змістових засобів. Для цього потрібно, щоб діти чули від дорослих зразкове, правильне мовлення, яке відповідало б літературним нормам мови.

Отже, культура мовлення – це дотримання мовцями усталених мовних норм усної і писемної форм літературної мови та цілеспрямоване майстерне використання виражальних засобів мови залежно від стилю, жанру, типу мовлення й відповідна лінгвометодична наука про це. Вона є показником рівня освіченості, загальної культури особистості, національної самосвідомості, громадянської активності [7].

Формуючи культуру мовлення дошкільників, педагог звертає їхню увагу на виразність, правильність, логічність мовлення, вміння користуватися мовностилістичними засобами, бачити красу живого народного слова та водночас уникати помилок, пов'язаних з негативним впливом просторічної, діалектної лексики, жаргонізмів, суржику тощо. Вихователь насамперед повинний дбати про чистоту мовлення.

Уміння правильно говорити прищеплюється в ранньому дитинстві, формується у стінах дошкільного закладу та у школі, а потім удосконалюється протягом усього життя в процесі спілкування. Погане, засмічене мовлення – це показник невихованості людини, це збитки навчально-виховного процесу в дитячому садку, школі, виші.

На жаль, іноді педагоги дошкільних закладів самі не володіють мовленнєвою культурою. Особливо це помітно в умовах двомовності (російсько-української). Українське мовлення вихователів збідніле, в мовленні багато русизмів, кальок.

Причинами низької мовленнєвої культури сьогодні можна вважати такі: небажання чи-

тати художню літературу українською мовою, відсутність навичок користуватися словниками та додатковою літературою; байдужість до вивчення мови, а звідси не усвідомлення схожого й відмінного в двох споріднених мовах, що призводить до вживання мовних кальок та російських слів; наслідування модних слів-штампів, вживання діалектизмів та жаргонізмів.

Тому неправильне, засмічене мовлення вихователя стає причиною неправильного мовлення дітей. Оскільки діти – майбутні носії національної мови, то педагогу дошкільного закладу необхідно ставитись до культури мовлення не тільки як до професійного обов'язку, а й як до соціального явища.

Для підвищення формування культури мовлення вважаємо за необхідне дотримуватися таких вимог: ставитися з повагою до національної мови українського народу, шанувати людей та своїх вихованців, бути уважним до кожного слова; виробити навичку читати твори українською мовою, прислухатися до мовлення інших людей; тренувати пам'ять, запам'ятовуючи образні вирази, тропи, прислів'я, приказки та влучно їх використовувати; добре володіти нормами літературної мови, для чого виробити звичку користуватися словниками; не вживати слів-паразитів, кальок, слів-штампів та своєчасно виправляти їх у мовленні інших людей і, особливо, своїх вихованців; виробити свій мовний стиль, що визначається і правильною вимовою, і бездоганним во-

KARDASH I. M.

Mykolaiv

SPEECH CULTURE AS A COMPONENT OF THE OVERALL CULTURE OF THE FUTURE SPECIALIST IN PRE-SCHOOL EDUCATION

The significance of training of standard of speech for the formation of creative abilities of students as future teachers is considered; the conception of «standard of speech» and its basic features – expressive-ness, figurativeness, aesthetic beauty; the ways of increasing of increasing of efficiency of standard of speech formation are suggested.

Key words: Speech culture, expressivity, imagery, aesthetics

КАРДАШ И. Н.

г. Николаев

РЕЧЕВАЯ КУЛЬТУРА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОБЩЕЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматривается значение воспитания речевой культуры для формирования творческих способностей студентов – будущих воспитателей; рассматривается понятие «культура речи» и его основные признаки – экспрессивность, образность, эстетичность; предлагаются пути повышения эффективности формирования речевой культуры воспитателей дошкольных учебных заведений

Ключевые слова: речевая культура, экспрессивность, образность, эстетичность.

Стаття надійшла до редколегії 20.04.2014

лодінням позамовними засобами.

Висновки. Отже, погане, засмічене мовлення – це показник невихованості людини, збитки навчально-вихованого процесу у вищому навчальному закладі, школі, і, головне, дитячому дошкільному закладі. Тому виховання культури мовлення студентів є складовою готовності майбутніх працівників дошкільних навчальних закладів до виховання мовленнєвої культури дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика / А. М. Богуш. — Запоріжжя : Просвіта, 2000. — 228 с.
2. Бондаренко Н. В. Державна мова у контексті мовної освіти / Н. В. Бондаренко // Дивослово, 1996. — № 4. — С. 30—33.
3. Бондаренко Н. В. Концепція шкільної мовної освіти національних спільнот в Україні / Н. В. Бондаренко // Педагогіка і психологія. — 1995 — № 3. — С. 12—22.
4. Гавриш Н. В. Формирование образности речи старших дошкольников в процессе обучения родному языку : дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: 13.00.02 / Гавриш Наталья Васильевна. — М., 1991. — 188 с.
5. Головин Б. Н. Основы культуры речи : учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Русский язык и литература» / Б. Н. Головин; [авт. предисл. Л. И. Скворцов ; Изд. 2-е, испр.]. — М. : Высшая школа, 1988. — 320 с.
6. Культура української мови. Довідник / За ред. В. М. Русанівського. — К. : Либідь, 1990. — 445 с.
7. Мацько Л. Стратегія мовної освіти в Україні / Л. Мацько // Педагогічна газета, 2004. — № 5 (118). — С. 3.
8. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня [сост., авт. вступ. ст. и коммент. А. Б. Муратов]. — М. : Высшая школа. — 1990. — 344 с. (Классика литературной науки).